

Demografski korelati religioznosti

Mikić, Ana-Tadijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:757281>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studiji engleskog jezika i književnosti i sociologije

Ana-Tadijana Mikić

Demografski korelati religioznosti

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Pavić

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Katedra za sociologiju

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i sociologije

Ana-Tadijana Mikić

Demografski korelati religioznosti

Završni rad

Društvene znanosti, sociologija, posebne sociologije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Pavić

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

7. rujna 2020.

Ana - Tadijana Mikic', 0122226078
ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povezanost dobi i religioznosti	2
2.1. Dob i religioznost - starenje kao indikator smrtnosti	2
2.2. Dob i religioznost - učinak kohorte.....	4
3. Rodne razlike u stupnju religioznosti.....	6
3.1. Rodne razlike u religioznosti - socijalizacija	7
3.2. Rodne razlike u religioznosti - teorija rizika.....	8
3.3. Rodne razlike u religioznosti - teorija kontrole moći	9
4. Povezanost religioznosti, stupnja obrazovanja i socioekonomskog statusa	10
4.1. Društveni status i sekularizacija.....	10
4.2. Religioznost, socioekonomski status i nejednakost.....	12
5. Učinak religioznosti na bračno zadovoljstvo i stabilnost	13
6. Zaključak	15
7. Literatura	17

Sažetak

Religija kao društvena činjenica ima jednu od važnijih uloga u održavanju kolektivne svijesti i moralnih vrijednosti u većini društava svijeta. I dok ovo vrijedi za društva u cjelini, činjenica je da stupanj religioznosti oscilira od pojedinca do pojedinca. Postoje brojni činitelji koji čine određenu skupinu ljudi više ili manje religioznom od neke druge skupine, ali ovaj rad fokus stavlja prvenstveno na vezu između religioznosti i demografskih činitelja poput dobi, spola, socioekonomskog statusa i obrazovanja te bračnog zadovoljstva. Kroz nekoliko poglavlja analiziraju se provedena istraživanja i korelacije između spomenutih sociodemografskih kategorija te se za svaku od njih nastoji dati određeni teorijski uvid u rezultate dobivene u istraživanjima. Općenito se može reći da stupanj religioznosti raste s dobi, pada s rastom obrazovanja i stupnja obrazovanja te da su žene u prosjeku religioznije od muškaraca, kao i da za svaku od navedenih povezanosti postoji nekoliko teorija koje su upotpunjavaju u njihovom objašnjenju.

Ključne riječi: religioznost, dob, spol, socioekonomski status, bračni status.

1. Uvod

Tema religije u sociologiji oduvijek je bila aktualna. Sociolozi su nastojali objasniti njezinu ulogu u društvu i u čemu se sastoji njezina funkcionalnost. Tako je, primjerice, Emile Durkheim iz funkcionalističke perspektive objašnjavao čovjekovu potrebu za religijom. Durkheim (1912) u svojoj knjizi *Elementarni oblici religijskog života* navodi i opisuje razne oblike religijskih prakticiranja i uvjerenja poput animizma, totemizma i slično te govori kako je svaka religija ista, odnosno svaka religija ispunjava istu funkciju u društvu. On kaže da je religija nešto što je neminovno društveno, a opisuje kako različiti oblici religioznosti drže na okupu različita društva. Drugim riječima, ona pruža skup pravila i normi koje posljedično stvaraju kolektivnu svijest, čija je funkcija održavanje društvene strukture i društva u cjelini. Također, prema Davisu (1948, navedeno u Shieman i dr., 2003: 202) religija je „korisna fikcija“ jer joj ljudi često pristupaju kada traže pomoć, suočeni sa svakodnevnim izazovima. Dakle, životni problemi, gubiteci ili bolesti za čovjeka predstavljaju preveliki teret i nešto što samostalno ne može riješiti te pronalazi utjehu u religiji koja pruža ideju nadljudskog i nadmoćnog. Uzevši u obzir današnje društvo i sve manji značaj religije za određene skupine ljudi, možemo se zapitati koje su osnovne stavke na kojima se temelji veća ili manja religioznost kod pojedinaca? Koji su to demografski čimbenici koji uvjetuju stupanj religioznosti ili duhovnosti kod određene skupine ljudi? U ovom radu analizirat ćemo demografske čimbenike kao što su dob, spol/rod, stupanj obrazovanja i zadovoljstvo u braku kao karakteristike koje uvjetuju viši ili niži stupanj religioznosti. Prvo poglavlje opisuje korelaciju između dobi i religioznosti te nastoji ponuditi postojeća objašnjenja zašto je stupanj religioznosti generalno viši u starijoj životnoj dobi. Drugo poglavlje fokus stavlja na rodne razlike u religioznosti. Opisuje nekoliko istraživanja koja pokazuju da žene u većoj mjeri posjeduju obilježje religioznosti i duhovnosti, ali i daje nekoliko osnovnih teorija koje pokušavaju kroz socijalizaciju, teoriju rizika i teoriju kontrole moći objasniti spomenuti fenomen. Treće poglavlje bavi se teorijama koje tvrde da stupanj religioznosti opada s povećanjem stupnja obrazovanja, te kako nejednakost u društvu i socioekonomski status utječu na cjelokupnu religioznost određenog društva. Posljednje poglavlje obrađuje povezanost religioznosti i religioznog prakticiranja na stabilnost i zadovoljstvo u braku.

2. Povezanost dobi i religioznosti

Dob, kao demografsko obilježje, uvjetuje stupanj religioznosti u populaciji. Provedena su brojna istraživanja koja pokazuju da je korelacija dobi i religioznosti u najvećem broju slučajeva pozitivna, odnosno što je veća dob sudionika u istraživanju, njihova religioznost je na višoj razini. Postavlja se pitanje što je u pozadini ovog fenomena?

Postoji nekoliko objašnjenja koja ukazuju na to zašto s porastom dobi raste i religioznost. Najčešće objašnjenje jest to da percepcija starosti kao osjetljive dobi potiče ljude na veći stupanj religioznosti u zamjenu za osjećaj sigurnosti (Argue, Johnson i White, 1999: 433). S druge strane, postoji teorija koja za objašnjenje nudi takozvani „učinak kohorte“. Ova teorija kaže da su današnji mladi ljudi pod velikim utjecajem sekularizacije, odnosno odvajanja od religioznog prakticiranja i načina života, što nije bio slučaj kada su oni rođeni ranije odrastali (Davie i Vincent, 1998). Drugim riječima, može se raditi o urođenoj ljudskoj zabrinutosti glede vlastite smrtnosti što se više približavamo dobi uz koju se ona društveno i vezuje što predstavlja individualnu razinu, ali i o društvenom fenomenu koji je posljedica toga što oni koji su rođeni u sekulariziranijem svijetu imaju drugačija uvjerenja od onih koji su rođeni u religioznijem okruženju, odnosno u vremenima kada je religija igrala bitnu ulogu u svakodnevnom životu. Razmotrit ćemo obje pretpostavke i istraživanja provedena među različitim dobnim skupinama kako bismo mogli zaključiti što je uzrok pozitivne korelacije između religioznosti i dobi kao demografskog činitelja.

2.1. Dob i religioznost - starenje kao indikator smrtnosti

Kada razmišljamo o životnom putu, najčešće ga dijelimo na razdoblja prema godinama koje smo proživjeli - od djetinjstva do starosti. „U modernom društvu, starost i smrt puno bliže se povezuju. Kao rezultat demografske promjene, nužnost da se suočimo s vlastitom smrću može se sa sigurnošću odložiti do stare dobi; očekujemo proživjeti čitav životni ciklus“ (Davie i Vincent, 1998: 106). Dakle, možemo reći kako starenje sa sobom donosi i veću svijest o vlastitoj smrtnosti i prolasku života. S obzirom na spomenute demografske promjene, razvoj znanosti i medicine, odgađamo razmišljanja o smrti. Međutim, kada dosegne određenu životnu dob, postaje li religija dominantnija od znanosti u pokušaju odgovora na spomenuta pitanja?

Prema istraživanju Amy Argue i suradnika (1999) koje je provedeno uzimajući u obzir više dobnih skupina kroz određeni period u vremenu, povećanje religioznosti s dobi

karakteristično je za svaku istraživanu skupinu uz nekoliko varijacija. Katolici muškarci najmanje su religiozni u svim dobnim skupinama, ali se religioznost svejedno povećava s dobi. Isto tako, raskorak u religioznosti između protestantskih i katoličkih muškaraca smanjuje se s povećanjem dobi. Najdinamičnija korelacija dobi i religioznosti je kod katoličkih žena, koje u početku pokazuju čak manji stupanj religioznosti od protestantskih muškaraca, ali do 50 godine života prestižu protestantske žene i postaju najreligioznija skupina od svih. Korelaciju spola i religioznosti obradit ćemo detaljnije u sljedećem poglavlju.

Dilon i Wink u svojoj knjizi *In the Course of a Lifetime: Tracing Religious Belief, Practise, and Change* (2007) opisali su obrasce religioznosti kroz sedam desetljeća kod pojedinaca, pripadnika dviju kohorti iz Oaklanda (California), rođenih 1920-ih godina. Obrasci pokazuju da se religioznost smanjuje u ranoj mladosti ili tijekom srednje dobi, a povećava se u kasnijoj životnoj dobi. Ovo pokazuje da su periodi rane mladosti odnosno adolescencije te srednje dobi vremena promjenjivosti religioznih uvjerenja i prakticiranja, a religioznost postaje visoko stabilna u kasnijim periodima života. Također, prema istraživanju Ferrara i Kelley-Moorea (2000), tuga zbog teškog gubitka i zdravstveni problemi potiču osobe u starijoj životnoj dobi na religiozno sudjelovanje i molitvu puno više nego ljude u mlađoj ili srednjoj dobi te da starije religiozne osobe koje imaju zdravstvenih problema imaju puno optimističniji pogled na život i u velikom broju slučajeva ispoljavaju manji stupanj depresije .

Najučestalije objašnjenje ovih pojava leži u društvenoj percepciji starosti i položaju starijih osoba u društvu. U knjizi *Inequality and Old Age* (1995), John A. Vincent opisuje kako stariji ljudi prelaze iz časnih u ranjive jer postaju prvo ekonomski pa društveno manje i manje bitnima. On navodi kako se ideja starosti usko povezuje s idejom smrti te da se, općenito, riječ „staro“ povezuje s konceptima kao što su „istrošeno“, „u raspadu“, „neispravno“, „nemoćno“. Možemo reći da, možda baš zbog takvih nenamjernih asocijacija među riječima, stari ljudi često bivaju kategorizirani kao oni koji više nisu od pomoći društvu. Sukladno tome, prema Davieu i Vincentu (1998: 103), relativna rijetkost slučajeva smrti djeteta, čine takve slučajeve teškima za podnijeti u očima društva kao i pojedinca. Ukratko, naglasak modernih društava stavljen je na napredak i usredotočenost na budućnost te potiče društvo da daje vrijednost onim skupinama populacije od kojih se smrt sa sigurnošću može staviti na stranu. Stariji ljudi su, gotovo neminovno, isključeni iz ove kategorije.

Uzevši u obzir temeljne vrijednosti koje religija pruža, a koje uključuju vjeru u vječnost nakon smrti i utočište u teškim vremenima i usamljenosti, pretpostavljamo da se osobe starije životne dobi, svjesni svojeg lošijeg položaja u društvu te društvene percepcije starosti kao dobi u kojoj nastupa smrt, okreću ovim vrijednostima kako bi u njima našli utočište i pronašli nadu suočeni sa vlastitom smrtnošću.

2.2. Dob i religioznost - učinak kohorte

Osim straha od smrti te svijesti o svojem lošem položaju u društvu, kao razlog većeg stupnja religioznosti često se navodi i takozvani učinak kohorte. Učinci kohorte varijacije su tijekom vremena, u jednoj ili više karakteristika, među grupama individualaca definiranih određenim zajedničkim iskustvima kao što su godina ili desetljeće njihova rođenja ili godine specifične izloženosti (Jacob i Ganguli, 2016). U ovom slučaju, razmatrat ćemo varijacije u povezanosti dobi i religioznosti kao učinak kohorte među starijim i mlađim dobnim skupinama.

Istraživanja pokazuju da su stariji ljudi oduvijek bili religiozniji od mlađih ljudi. Prema takozvanoj MORI anketi za istraživanje javnog mnijenja koju su proveli Jacobs i Worcester (1990, navedeno u Davie i Vincent, 1998: 102), 67% ispitanika u dobnoj rasponu 15-34 godine vjeruju u Boga, a čak 87% osoba starijih od 55 godina vjeruje u Boga. Čini se da se vjera u Boga smanjuje sa svakim korakom niže na dobnoj skali, ali isto tako, smanjuju se količina molitve i moralnog konzervativizma. Prema članku Pew Research Center-a (2010, navedeno u Willmott, 2014), „milenijalci“ u Americi slabije su vezani za određenu religiju nego što su članovi generacije X ili generacije baby-boomera bili u istoj životnoj dobi kao oni. Također, milenijalci zauzimaju liberalnije stavove prema homoseksualnosti, pobačaju i sličnim temama od generacije X. Između ostalih objašnjenja, razlozi ovakvih razlika objašnjavaju se u terminima demografskih trendova povezanih s ulaskom u zrele dob i promjenama u dobi kada mladi ljudi stupaju u brak i stvaraju obitelj. Prema nalazima Caspera i Bianchia iz knjige *Continuity and Change in the American Family* (2002), današnji mladi ljudi stupaju u brak kasnije i imaju manje djece u kasnijoj dobi. Također, prema Edgellu (2006, navedeno u Vern L. Bengston i dr., 2015: 365), brak i roditeljstvo religiju mogu učiniti važnijom i povećati sudjelovanje roditelja u lokalnim zajednicama. Odgađanje braka i rađanja djece može učiniti sudjelovanje u religiji nižim kod današnjih mladih ljudi u usporedbi s religioznošću njihovih roditelja, baka i djedova kada su bili iste dobi. Prema istraživanju Stolzenberga i suradnika (Stolzenberg, Blair-Loy i Waite, 1995), roditeljstvo i brak povezani

su s većom vjerojatnošću pripadanja crkvi ili sinagogi. Razlog tomu je to što roditelji često traže usmjerenja za svoju djecu koje religija pruža. Pokazali su da se maksimalan utjecaj roditelja na članstvo djece u crkvi očituje kada djeca dosegnu dob od 10 godina, a poslije toga, u razdoblju od 10 do 12 godina djetetova života, već opada. Također, jedna od zanimljivosti ovog istraživanja jest ta da postoji pozitivan efekt „konvencionalnih obitelji“ na stupanj religioznosti i religijskog prakticiranja unutar obitelji.

Učinak kohorte vidljiv je u ovim primjerima. Generacije naših djedova i baka odrastali su u vremenima kada je društvo bilo pod utjecajem potpuno drugačijih društvenih činjenica i pojava, a utjecaj religije bio je puno jači. Puno su ranije stupali u brakove i stvarali obitelji pa možemo, iz navedenih istraživanja, zaključiti da je njihova religioznost bila na puno višoj razini kada su bili iste dobi kao današnji mladi ljudi koji odlažu stupanje u brak i rađanje djece. To su primjeri karakteristika njihove kohorte u usporedbi sa kohortom današnjih mladih ljudi, koje često nazivamo „milenijalcima“. Milenijalci odrastaju u mnogo sekulariziranijem svijetu u kojemu religija nije dominantna kao što je bila, što sa sobom donosi mlade ljude koji su liberalniji i imaju manju potrebu za povezivanjem s određenom religijom.

3. Rodne razlike u stupnju religioznosti

Nakon što smo dali pregled dobrih razlika u religioznosti i njihovih objašnjenja, sada ćemo analizirati razlike u stupnju religioznosti između žena i muškaraca. Istraživanja koja se bave ispitivanjem religioznih uvjerenja, afilijacija i sudjelovanja u praksama uzastopno pokazuju da su žene te koje su većinom religioznije, spremnije sudjelovati u lokalnim religioznim obredima ili odvojiti vrijeme za molitvu. Kao i sa korelacijom dobi i religioznosti, postavlja se pitanje što je u pozadini ove pojave. Prema istraživanju Pew Research Center-a (2016) iz 2014. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, 60% žena izjavilo je da je religija „vrlo važna“ u njihovim životima, a samo 47% muškaraca izjavilo je isto. Također, Amerikanke će vjerojatnije pristupiti dnevnoj molitvi (64%) od Amerikanaca (47%) i sudjelovati u religijskim obredima (40%) više od Amerikanaca (32%). Također, prema izvještaju Pew Research Centera iz 2016. godine u kojemu su obrađeni podatci iz čak 192 države diljem svijeta, 83,4% žena i 79,9% muškaraca identificira se s određenom vjerskom skupinom. U 61 od 192 države, vjerojatnije je da žene barem 2% više od muškaraca izražavaju pripadnost određenoj religijskoj skupini. U ostalim državama, žene i muškarci u gotovo jednako slučajeva izražavaju pripadnost, ali ni u jednoj državi muškarci nisu povezani s religijom od žena za 2% ili više. Što se tiče dnevne molitve, žene također čine veći postotak u 84 ispitane zemlje. U 43 od 84 zemlje, veći broj žena izjavljuje da se mole na dnevnoj bazi. Rodne razlike glede molitve pokazuju najveći raskorak. U 84 države, udio žena koje mole svaki dan za 8% je veći od udijela muškaraca. Kada uzimamo u obzir sudjelovanje u religijskim obredima, najveće rodne razlike ispoljavaju se u kršćanskoj religiji. U većini država, veća stopa žena izjavljuje da redovno sudjeluju u obredima od muškaraca. Međutim, u državama u kojima je dominantna religija islam ili judaizam, muškarci u većem postotku sudjeluju u obredima od žena. Objašnjenje ovoga jesu norme ovih religija koje kao prioritet stavljaju sudjelovanje muškaraca u bogoslužjima. Kada u obzir uzmemo Hrvatsku i katoličku vjeru, rezultati pokazuju sljedeće ishode:

Prema istraživanju Franjevačkog instituta za kulturu mira, statistički značajno veći broj žena nego muškaraca *opće populacije* procjenjuje sebe religioznima (84,9% žena u odnosu na 70,1% muškaraca; $p < 0,01$) dok, u skladu s tim, više muškaraca nego žena smatra sebe nereligioznima (25,7% naspram 12,3% žena) ... Žene su religioznije i kad su u pitanju *katolici*, odnosno *katolkinje*. Naime, 91,8% katolkinja u odnosu na 80,8% katolika ocjenjuje sebe religioznima, dok se nereligioznima procjenjuje 18,8% katolika i 8,2% katolkinja. (Anić, 2008: 880)

Sociolozi su nastojali razviti teorije koje objašnjavaju rodne razlike u povezivanju s religijom i religijskim načinom života. Spomenut ćemo neke od njih i analizirati njihova stajališta prema ovoj pojavi.

3.1. Rodne razlike u religioznosti - socijalizacija

Znanstvenici su prvotno razlike u stupnju religioznosti kod muškaraca i žena pripisivali činjenici da su, u djetinjstvu, djevojčice i dječaci drugačije odgajani. Dakle, smatrali su da se ove razlike mogu objasniti socijalizacijom. Suziedelis i Potvin (1981) pretpostavljaju da djevojčice i dječaci imaju drugačije početne pozicije u razvoju svojih osobnosti te samim time različite razvojne zadatke. Navode kako je vjerojatno da će muškarci biti onoliko religiozni koliko su socijalizacijom naučili biti, odnosno u onolikoj mjeri u kojoj su razvili društvene kvalitete, a ženama je religioznost sama po sebi društvena kvaliteta i u velikoj mjeri sukladna s „ženstvenim“ značajkama. Međutim, prema Thompsonu (1991), ove razlike ne moraju označavati faktor religioznosti samo među suprotnim spolovima, nego i unutar svakog spola. Naime, on navodi da se ne mora raditi samo o ženskom spolu kao takvom kada se promatra stupanj religioznosti. Radije, potrebno je uočiti da se radi prvenstveno o perspektivi koja je društveno više karakteristična ženama. Dakle, muškarci koji imaju razvijene određene „ženske“ karakteristike također pokazuju veći stupanj religioznosti. Znanstvenici su pokušavali razraditi teoriju socijalizacije kao faktor razlike u religioznosti među rodovima. Naime, prema istraživanju Alana S. Millera i Rodneya Starka (2002) koje je provedeno u velikom broju različitih društava i koje je istraživalo, između ostalog, poveznicu socijalizacije i religioznosti, pokazalo se da u društvima gdje je socijalizacija manje tradicionalna, utjecaj roda na religioznost zapravo je veća. Dakle, ne samo da istraživanje nije pronašlo dokaze koje će poduprijeti tezu o socijalizaciji ili barem pronašlo nepostojeću korelaciju, pokazalo je potpuno kontraintuitivne rezultate koji su u suprotnosti s teorijom socijalizacije. Toj se teoriji često zamjera da koncept roda uzima za prejednostavan. Prema Milleru i Costellu (2001, navedeno u Cornwall, 2009), neprekidni društveni procesi drže ljude odgovornima za kulturno primjereno „djelovanje“ koje olakšava prepoznavanje nekoga kao pripadnika određene kategorije spola. Konceptije kulturno primjerenih djelovanja variraju u vremenu i prostoru, kao što su i definicije femininog i maskulinog promjenjive. Također, postoji jedno objašnjenje koje je karakterističnije za tradicionalnija društva više nego za moderna u kojima su žene podjednako uključene u tržište rada. Naime, prema Luckmannu i Martinu (1967, navedeno u Miller i Hoffman, 1995: 71), žene su religioznije zbog svojeg položaja u društvu.

Njihov niži stupanj sudjelovanja u radnoj snazi i velika odgovornost za odgajanje djece potiču žene ka većoj uključenosti u religiju. Tvrdnja glasi da manja uključenost u radnu snagu ostavlja ženama više vremena za aktivnosti povezane s crkvom i veću potrebu za izvorom vlastitog identiteta i posvećenosti.

3.2. Rodne razlike u religioznosti - teorija rizika

Teorija koja se nadovezuje na socijalizaciju jest teorija preuzimanja rizika. Rodney Stark (2002) se u svome radu *Physiology and Faith: Addressing the 'Universal' Gender Difference in Religious Commitment* oslanja na teoriju kriminalnog ponašanja te uspoređuje preuzimanje rizika kod počinjavanja zločina sa stopom nereligioznosti kod muškaraca. Naime, puno je vjerojatnije da će muškarci počiniti kaznena djela nego žene. Iako se i ova pojava često pripisivala razlikama u socijalizaciji, Stark navodi da postoji vrlo malo empirijskih dokaza koji podupiru ovu tvrdnju. Navodi predviđanja Frede Adler iz 1975. koja kažu da će sve veće promjene u socijalizaciji dječaka i djevojčica dovesti do smanjenja rodnih razlika u počinjavanju kaznenih djela. Međutim, Stark kaže kako su, generaciju poslije, rodne razlike u ovom polju veće nego ikada. Umjesto socijalizacije, Stark nudi fiziološke razlike između muškaraca i žena kao objašnjenje za preuzimanje rizika kod kriminalnog ponašanja. Navodi nekoliko istraživanja koja pokazuju ne samo da su muškarci s većim nivoom testosterona u organizmu skloniji agresivnom ponašanju, nego da varijacije u količini testosterona utječu i na anti-socijalno ponašanje kod žena također. Tako je Stark nastojao povući paralelu između teorije kriminalnog ponašanja i religioznosti te objasniti kako postoje fiziološka objašnjenja zašto muškarci u većoj mjeri preuzimaju rizike, jedan od kojih je i nereligioznost.

Teoriju rizika razradili su Miller i Hoffman (1995). Prema njihovom istraživanju, preuzimanje rizika suptilno, ali značajno utječu na rodne razlike u religioznosti. Iako nisu detaljno i jasno razradili mehanizme prema kojima ove razlike nastaju, predložili su teoriju koja kaže da rodne razlike u socijalizaciji utječu na razvoj sklonosti prema riziku vrlo rano u životu. Posljedica ovakvih socijalizacijskih obrazaca jest manja vjerojatnost religioznosti među muškarcima u kasnijoj životnoj dobi. Ukratko, oni su promijenili fokus istrage sa onoga što čini žene religioznijima na ono što muškarce čini manje religioznima od žena. Prosuđuju da, ako manjak religioznosti povlači za sobom rizik od gubitka nadnaravnih nagrada, onda će muškarci, zbog svoje veće sklonosti ka rizičnom djelovanju, biti manje religioznima od žena. Ovoj teoriji također su upućene određene kritike: „Uistinu, u njihovom originalnom radu,

Miller i Hoffman (1995) nisu zapravo predložili specifično objašnjenje zašto su ovakve sklonosti riziku različite za muškarce i žene, nego su se jednostavno pozvali na standardnu pretpostavku da je to vjerojatno zbog različitosti u socijalizaciji“ (Miller, Stark, 2002:1400).

3.3. Rodne razlike u religioznosti - teorija kontrole moći

Ova je teorija predložena od strane Johna Hagana i suradnika. Razvijana je u kriminologiji kako bi se objasnile rodne razlike u sudjelovanju u uobičajenim oblicima delikventnog ponašanja. Ova teorija povezana je s teorijom preuzimanja rizika. Prema Haganu i suradnicima (1987, navedeno u Collet i Lizardo, 2009: 228), jezgra ove teorije je pretpostavka o poveznici između društveno strukturiranih relacija moći izvan kućanstva i varijacija u društvenoj kontroli sinova i kćeri u kućanstvu. Drugim riječima, dok će ponašanja djevojčica biti pod strožom i jačom kontrolom, dječaci će vjerojatnije biti nagrađivani i poticani na ponašanja koja uključuju rizike. Međutim, pretpostavlja se da će u kućanstvima u kojima vlada veća jednakost rodova slučaj biti takav da će dječaci i djevojčice biti pod jednakom kontrolom te da će biti jednako učeni i poticani na ponašanja koja uključuju rizike. Prema istraživanju Collet i Lizarda iz 2009 godine, pokazalo se da je raskorak u religioznosti među pojedincima koji su vjerojatno odrastali izloženi rodno-egalitarnim vrijednostima i socijalizacijskim praksama manji nego kod pojedinaca koji su vjerojatno odgajani prema tradicionalnim rodnim ulogama. Također, pokazali su da učinak izloženosti rodno-egalitarnim vrijednostima smanjuje raskorak u rodu tako što čini žene izložene ovim vrijednostima manje religioznima nego ostale žene i bliže muškarcima u njihovom religioznom ponašanju. Njihovi rezultati donose dokaze da Millerov i Starkov već spomenuti model iz 2002. godine o rodnim razlikama u religioznosti nije održiv ako se interpretira kao iskaz da socijalizacija uopće nema učinka na rodne razlike u religioznosti. Umjesto toga, pokazali su da izolirani ključni faktor koji je povezan s vjerojatnošću izloženosti rodno-egalitarnoj socijalizaciji može poslužiti za predviđanje kada će razlika u religioznosti biti veća, a kada manja.

Navedene teorije počivaju na vrlo sličnim načelima i nastoje objasniti fenomen rodnih razlika u religioznosti na vrlo slične načine. Uočili smo kako neka istraživanja potpuno poriču teoriju socijalizacije kao objašnjenje rodnih razlika u religioznosti, a neka istraživanja ju podupiru. Ne može se sa sigurnošću tvrditi niti za jednu teoriju da u potpunosti objašnjava raskorake u religioznosti s obzirom na rod, ali svakako daju dobar uvid u ono što bi se moglo razrađivati daljnjim istraživanjima.

4. Povezanost religioznosti, stupnja obrazovanja i socioekonomskog statusa

4.1. Društveni status i sekularizacija

Još sredinom 20. stoljeća postojali su izvještaji temeljeni na tezi da živimo u dobi nereligioznosti, dobi u kojoj se religiozna uvjerenja i aktivnosti značajno smanjuju u odnosu na prethodna povijesna razdoblja. Ova se pojava često pripisuje procesu sekularizacije. Prema Peteru Bergeru (1967, navedeno u Albrecht i Heaton, 1984: 45), sekularizacija je „proces prema kojemu se sektori društva i kulture udaljavaju od dominacije religijskih institucija i simbola“. Također, Berger navodi da „kao što postoji sekularizacija društva i kulture, tako postoji i sekularizacija svijesti“. Albrecht i Heaton pojašnjavaju ove riječi, navodeći da moderni Zapad proizvodi sve veći broj pojedinaca koji na svijet i na svoj život gledaju kako žele, bez olakšica religioznih interpretacija. „Nešto suvremeniji način da se sekularizacija, sa naglaskom na znanstvenu, racionalnu misao, poveže s padom religije pronalazi se u sve većem broju empirijskih podataka o vezi između obrazovanja i religioznosti“ (1984:45).

Kao i kod prethodna dva demografska čimbenika, postoje brojna istraživanja koja pokazuju pozitivnu, ali i ona koja pokazuju negativnu korelaciju između stupnja obrazovanja i religioznosti. Prema istraživanju Brucea Sacerdotea i Edwarda L. Glaesera iz 2001. godine, u Sjedinjenim Američkim Državama postoji pozitivna korelacija na individualnoj razini između obrazovanja i prisustvovanja na crkvenim obredima, ali u isto vrijeme prisutna je negativna korelacija između iste dvije stavke na razini vjerskih denominacija. Pozitivni učinak obrazovanja na religiozno sudjelovanje objašnjavaju kao samo jedan od primjera pozitivnih učinaka obrazovanja na gotovo svaku vrstu društvene interakcije. Pokazali su da postoji jaka pozitivna korelacija između prisustvovanja u crkvi i drugih mjerila društvene aktivnosti. Drugim riječima, smatraju da pozitivna korelacija između obrazovanja i religioznosti može biti promatrana kao prirodni rezultat generalne veze između obrazovanja i pripadanja društvenim grupama. S druge strane, Daniel M. Hungerman (2014) istraživao je povezanost religioznosti i stupnja obrazovanja u 10 kanadskih provincija, no njegovi rezultati idu u prilog sekularizaciji. Pokazao je da viši stupanj obrazovanja dovodi do niže religioznosti kasnije u životu.

Također, prema izvještaju Rebeke Jadranke Anić koja je istraživala spolne razlike u religioznosti pod vidom obrazovanja na uzorku Hrvata katolika:

Najreligioznijima se procjenjuju žene s osnovnom školom (94,7%), nešto manje religioznima od njih procjenjuju se žene s višom (90,9%) i srednjom školom (90,4%),

dok se najmanje religioznima procjenjuju žene s visokom stručnom spremom (83,8%). Za razliku od muškarca kod kojih se najviše religioznima procjenjuju oni s osnovnom školom i visokoobrazovani, dok se najmanje religioznima procjenjuju muškarci s višom stručnom spremom, kod žena se najviše religioznima procjenjuju žene s osnovnom školom i višom stručnom spremom, a najmanje religioznima visokoobrazovane žene. (...) Ukoliko se ispitanike na temelju obrazovanja podijeli u dvije skupine, na onu nižeg obrazovanja (osnovna škola i manje) i višeg obrazovanja (od srednje škole do visokog obrazovanja) te se uspoređi njihovu samoprocjenu religioznosti kako unutar pripadnika istoga spola tako i između žena i muškaraca, obrazovanje se pojavljuje kao važan čimbenik, ali se drukčije očituje kod muškaraca, a drukčije kod žena. Naime, premda se katolici nižeg obrazovanja procjenjuju više religioznima (71,5%) nego oni višeg obrazovanja (62,5%), među njima ne postoji statistički značajna razlika ($p > 0,1618$). Katolkinje se nižeg obrazovanja, međutim, statistički značajno ($> 0,01$) procjenjuju više religioznima (86,5%) nego one višeg obrazovanja (64,6%). Razlike u religioznosti gotovo nestaju između katolkinja višeg obrazovanja (64,6%) i katolika višeg obrazovanja (62,5%), ali se pojavljuju između katolkinja nižeg obrazovanja 86,5% i katolika nižeg obrazovanja 71,5%. Sve to upućuje da se obrazovanje javlja kao važan čimbenik u samoprocjeni religioznosti kod oba spola, statistički značajno, ipak, samo kod žena. (Anić, 2008: 881-882)

Isto tako, prema Caplovitzu i Sherrowu (1977, navedeno u Albrecht i Heaton, 1984: 48), pohađanje fakulteta, uistinu, povećava vjerojatnost otpadništva od religije. Dodali su da vrsta fakulteta igra kritičnu ulogu u učinku na religioznost. Primjerice, visoko religiozni studenti su uvelike otporni na fakultetsko okruženje. Međutim, stupanj otpadništva onih koji su bili manje posvećeni je snažno povezan s prirodom fakultetskog okruženja. Ovo se pokazalo posebno točnim za katolike. Katolici koji pohađaju katoličke studije rijetko se kada odvoje od religije tijekom godina studiranja, bez obzira na njihove osobine. Međutim, katolici koji pohađaju sekularne studije pokazuju puno više stupnjeve otpadništva. Stoga su zaključili da što je viši stupanj obrazovanja osobe, veća je vjerojatnost otpadništva od religije.

Postavlja se pitanje zašto je često religioznost uvjetovana stupnjem obrazovanja? Hungerman (2014) daje pretpostavku da, između ostalog, izloženost sporednom obrazovanju poboljšava zaradu i profesionalne mogućnosti, odabir supružnika, poznavanje znanosti i upoznatost s ostalim kulturama. S druge strane, prema Greeley (1964: 239) u svojoj kritici Starkovog rada nudi nekoliko objašnjenja zašto teze o obrnutoj proporcionalnosti religije i znanosti odnosno

obrazovanja ne moraju biti slučaj u svim primjerima. On kaže da, konkretno Stark, zanemaruje mogućnost da niži stupanj religioznosti među znanstvenicima može biti posljedica toga da mladi ljudi koji su odbili religiju i tradicionalne vrijednosti i način života nastoje stati na stranu znanosti kako bi nadomjestili religiju. Stoga, Greeley tvrdi da nije znanost ta koja uzrokuje otpadništvo, nego otpadništvo pobuđuje potrebu za nečim što bi zamijenilo religiju. Dakle, znanost služi kao dobra „rezerva“.

4.2. Religioznost, socioekonomski status i nejednakost

Postoje teorije koje objašnjavaju kako religija u određenim društvenim kontekstima služi kao sredstvo za utjehu onima koji žive na marginama društva, ali isto tako sredstvo za održavanje moći i osjećaja nadmoći onima koji su na visokim položajima u društvu. Norris i Inglehart u svojoj knjizi *Sacred and Secular: Religion an Politics Worldwide* (2004) iznose uvjerenja da, zbog toga što veća ekonomska nejednakost povećava ranjivost siromašnijih članova društva, za očekivati je da će to također povećati i njihovu religioznost. Točnije, oni kažu da su uvjereni da važnost religioznosti najснаžnije opstaje među najranjivijom populacijom koja je suočena s prijetećim rizicima o kojima ovisi preživljavanje. Tvrde kako su osjećaji podložnosti fizičkim, društvenim i osobnim rizicima ključni faktori koji potiču religioznost, dok s druge strane, sekularizacija, odnosno sistematsko urušavanje religioznih praksi, vrijednosti i uvjerenja, ispoljava se najviše u onim najprosperitetnijim društvenim sektorima koji žive u sigurnim postindustrijskim državama. Solt i suradnici (2011: 448) razradili su dodatni argument pod nazivom teorija relativne moći. Oni tvrde da, osim što religija služi kao izvor utjehe za siromašne, isto je tako religija mehanizam socijalne kontrole za bogate, što su i pokazali u analizi svojih podataka. Objašnjenje ovoga leži u tome da se religija generalno zalaže za održavanje postojeće hijerarhije i društvene strukture i nije podložna promjenama. Prema Starku (1964: 702), crkva pruža olakšanje onima koji su blizu dna hijerarhijske ljestvice na dva načina: 1. definiranjem zemaljskih vrijednosti kao nevrijednih iz šire perspektive, 2. definiranjem nebeskih nagrada koje stavlja u kontrast s prolaznim ovozemaljskim užitecima kako bi pokazala relativnu nevažnost materijalnog blagostanja. Stoga Stark zaključuje da religija potiče siromašne da lakše pretrpe svoju depriviranost jer na taj način zarađuju bogatstvo za svijet koji dolazi.

5. Učinak religioznosti na bračno zadovoljstvo i stabilnost

Kako kažu Wilson i Musick, „učinak religije na bračne odnose najčešće je opisivan u terminima svog utjecaja na bračno zadovoljstvo ili stabilnost“ (Wilson i Musick, 1996: 30). Prema istraživanju Filsingera i Wilsona (1986), snažna religijska vjera i čest posjet crkvi smatrani su visoko povezanim s većom bračnom stabilnošću i zadovoljstvom. Njihovo je istraživanje provedeno ispitujući 190 bračnih parova, a njihovi rezultati pokazuju čvrsti obrazac pozitivne korelacije između religioznosti i bračne prilagodbe. Naime, što je veća uključenost bračnog para u religijske rituale, snažnije religijsko iskustvo te konzervativnija stajališta, to je snažnija i prilagodba braku odnosno zadovoljstvo. Call i Heaton (1997: 383) u svojoj analizi navode mogući razlog ovomu. Budući da religija i institucija obitelji naglašavaju slične vrijednosti i ovisne su jedna o drugoj u jačanju socijalizacije, oni izvode hipotezu koja kaže da religija učvršćuje bračnu stabilnost i zadovoljstvo. Također, vrlo je bitno da bračni partneri dijele jednaka stajališta prema religiji i da sudjeluju u religijskim praksama na jednakim nivoima. Zajedničko sudjelovanje u crkvi daje obitelji osjećaj smisla i sličnih vrijednosti koji povećavaju obiteljsku posvećenost i društvenu integraciju, a smanjuju razvod. Nadalje, White (1990) u svome radu, između ostaloga, navodi načine kako tradicionalne rodne uloge utječu na stopu razvoda braka. Naime, kaže da u slučajevima kada žene sudjeluju na tržištu rada i ekonomski su samodostatne te ne ovise o muškarcu s kojim su u bračnoj zajednici, veća je vjerojatnost rastave braka. Ovaj nalaz možemo usporediti s nalazima Filsingera i Wilsona koji kažu da su religioznost i konzervativnost te prilagodba braku gotovo proporcionalne. Budući da se tradicionalne rodne uloge u braku gotovo uvijek podrazumijevaju u bračnoj zajednici koja je povezana s određenom religijom te u većoj mjeri konzervativna, možemo li se onda zapitati uvjetuje li konzervativnost uspješniji brak od onoga čiji su supružnici „modernijih“ stajališta?

Nadalje, prema Ortegu, Whittu i Williamsu (1998, navedeno u Call i Heaton, 1990), veće razlike u doktrinama i religioznim praksama bračnih partnera rezultira većim stupnjem bračnog nezadovoljstva. Istraživanje Margaret G. Dudley i Fredericka A. Kosinskog (1990: 83) koje je kao uzorak uključivalo 228 bračnih parova pripadnika kršćanske adventističke Crkve, 77,2% sudionika izjavilo je da njihovi brakovi variraju od „sretnog“ do „savršeno sretnog“. Statistički značajni korelati religioznosti u ovom istraživanju bili su intrinzična religioznost, privatne i javne ritualne prakse, religijska iskustva, istaknutost, podudarnost i obiteljsko štovanje. Rezultati ovoga istraživanja podudaraju se s prethodnim jer zaključuju da su religioznost i bračno zadovoljstvo u pozitivnoj korelaciji. Također, podudarnost u

religioznosti za adventiste pokazala se vrlo značajnim faktorom za bračno zadovoljstvo. Čak 54% onih koji su u braku sa supružnikom koji nije član iste vjerske grupe izjavili su da su nesretni. Također, prema istraživanju Vaughn R. A. Calla and Tim B. Heatona (1997: 389-390), pohađanje odnosno prisutnost na religijskim obredima ima najveći učinak na bračnu stabilnost. U slučajevima gdje postoje veće razlike u pohađanjima, povećava se rizik raspada braka. Veća je vjerojatnost da se parovi u kojima jedan supružnik redovito posjećuje crkvu, a drugi ju ne posjećuje nikada rastanu nego da se rastanu oni parovi gdje nijedan supružnik nikada ne posjećuje religijske obrede. Međutim, u slučaju kada oba supružnika redovito posjećuju crkvu, par ima najmanju vjerojatnost rastave braka. Ovaj rezultat pokazuje da je zajedničko sudjelovanje u religijskim aktivnostima ključan aspekt religijskog iskustva koji brak može održati na životu.

Iz navedenih podataka možemo zaključiti da religija i sudjelovanje u religijskim praksama u većini slučajeva ima pozitivan učinak na stabilnost braka i zadovoljstvo supružnika. Također, pripadnost supružnika istoj ili sličnoj religijskoj skupini te podjednako sudjelovanje u vjerskim obredima važan je čimbenik kada se radi o zadovoljstvu. Ako jedna od navedene dvije stavke nije ispunjena, veća je vjerojatnost nezadovoljstva u braku i konačnog razilaženja. Kao što je ranije napomenuto, religija visoko vrednuje obiteljske i bračne vrijednosti, stoga ne čudi činjenica da su svi navedeni čimbenici vrlo usko povezani.

6. Zaključak

Nakon sažete analize veza između religioznosti i demografskih obilježja poput dobi, spola, socioekonomskog statusa i obrazovanja te bračnog zadovoljstva, možemo izvesti nekoliko zaključaka. Kada govorimo o pozitivnoj korelaciji religioznosti i dobi, moramo ju sagledati kroz dvije glavne perspektive. Jedna od njih kaže da religioznost raste što više starimo jer se starost kao životna dob najčešće povezuje sa smrću. Stoga čovjek postaje sve više svjestan vlastite prolaznosti i smrtnosti i nastoji pronaći osjećaj sigurnosti i nade u sljedeći život kroz religijsko prakticiranje. Druga teorija kaže da religioznost raste s dobi zbog takozvanog „učinka kohorte“. Naime, stariji ljudi današnjeg doba u svojoj mladosti nisu bili izloženi procesu sekularizacije u tolikoj mjeri kao mladi ljudi u suvremenom svijetu. U doba njihove mladosti religija je imala značajnu ulogu u odgoju i svakodnevnom životu, a njezine vrijednosti i uvjerenja stariji ljudi zadržali su i do danas. Moguće je da baš zbog tako različitih društvenih konteksta za vrijeme odrastanja današnjih starih i mladih ljudi dolazi do velikog raskoraka u stupnju religioznosti. Nadalje, promatrana je i korelacija spola i religioznosti. Većina istraživanja pokazuje da su žene te koje iskazuju veći stupanj religioznosti. Mnogi znanstvenici su i za ovaj fenomen nastojali dati određena objašnjenja. Neki od njih objašnjavaju ga različitim pristupima u socijalizaciji. Djevojčice se, općenito, uče da budu nježne, empatične, podložne i afektivne, dok su dječaci učeni da budu čvrsti, snažni i sa stavom. Možemo zaključiti kako su ipak one karakteristike koje se socijalizacijom prenose na djevojčice karakterističnije religiji, stoga ne čude rezultati istraživanja koja kazuju da su žene religioznije. Međutim, nisu se svi znanstvenici u potpunosti složili s time da je socijalizacija ključna na području religioznosti. Primjerice, Rodney Stark mišljenja je da se u obzir moraju uzeti i fiziološke razlike između muškaraca i žena. Zatim, kada govorimo o korelaciji socioekonomskog statusa ili obrazovanja te religioznosti, rezultati istraživanja i teorije koje ih objašnjavaju postaju kompleksniji. Istraživanja pokazuju da u velikom broju slučajeva religioznost pada s povećanjem stupnja obrazovanja, ali ne i uvijek. U obzir se moraju uzeti različiti čimbenici i društveni kontekst u kojemu se pojedinci školuju, ali i vrstu škole koje pohađaju. Također, socioekonomski status, koji je u većini slučajeva blisko vezan uz stupanj obrazovanja, uvjetuje religioznost. Ponuđene su razne teorije koje objašnjavaju zašto skupine ljudi koje se nalaze nisko na ljestvici društvene hijerarhije u većoj mjeri participiraju u religiji. Primjerice, jedna od njih kaže kako religija tim skupinama pruža utjehu i nadu za vječnim životom u kojem će uživati prava bogatstva, a tako lakše prihvatiti neimaštinu i depriviranost od materijalnog u ovozemaljskom životu. Neki tvrde da višim slojevima društva odgovara

religija u ovome smislu, jer potiče deprivirane da prihvate postojeću hijerarhiju i ne traže preraspodjelu ekonomskih dobara. Zatim smo analizirali vezu između religioznosti i religijskog praktiranja i bračnog zadovoljstva. Istraživanja pokazuju da su najstabilniji brakovi oni u kojima oba supružnika u jednakoj mjeri sudjeluju u religiji i obredima, a pogotovo onda kada pripadaju istoj vjerskoj zajednici. Takvi brakovi imaju najmanju stopu razvoda, a supružnici pokazuju najveće zadovoljstvo. Nakon analize svih podataka i ponuđenih teorija, možemo reći da svaka od njih ima svoju svrhu i svoj pogled na određenu pojavu. Niti jedna od njih ne objašnjava svaki mogući slučaj, ali se svaka može uzeti kao važeća. Primjerice, moguće je reći da je uzrok veće stupnja religioznosti kod žena socijalizacija, ali se ova tvrdnja ne može primijeniti niti na svaki pojedini slučaj niti na svaku skupinu ljudi. Društvo, kao i čovjek sam po sebi, jest kompleksna struktura, a tek kombiniranjem različitih teorija možemo doći do određenih odgovora o korelatima religioznosti.

7. Literatura

1. Anić, R. J. (2008). *Spolne razlike u religioznosti pod vidom obrazovanja*. Split: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“.
2. Albrecht, S. L. i Heaton T. B. (1984). Secularization, Higher Education, Religiosity. *Review of Religious Research*, 26(1), 43-58.
3. Argue, A., Johnson, D. R. i White, L. K. (1999). Age and Religiosity: Evidence from a Three-Wave Panel Analysis. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 38(3), 423-435.
4. Call, V.R.A. i Heaton, T.B. (1997). Religious Influence on Marital Stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(3), 382-392.
5. Casper, L.M. i Bianchi, S.M. (2002). *Continuity and Change in the American Family*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
6. Collet, J. L. i Lizardo, O. (2009). A Power-Control Theory of Gender and Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(2), 213-231.
7. Cornwall, M. (2009). Reifying Sex Difference Isn't the Answer: Gendering Processes, Risk, and Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(2), 252-255.
8. Davie, G. i Vincent, J. (1998). Progress Report: Religion and old age. *Ageing and Society*, 18, 101-110.
9. Dilon, M. i Wink P. (2007). *In the Course of a Lifetime: Tracing Religious Belief, Practise, and Change*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
10. Dudley, M.G. i Kosinski, F.A. (1990). Religiosity and Marital Satisfaction: A Research Note. *Review of Religious Research*, 32(1), 78-86.
11. Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: The Free Press.
12. Ferraro, K. F. i Kelley-Moore J. A. (2000). Religious Consolation among Men and Women: Do Health Problems Spur Seeking. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 39(2), 220-234.

13. Greeley, A.M. (1964). Comment on Stark's "On the Incompatibility of Religion and Science: A Survey of American Graduate Students". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 3(2), 239-240.
14. Hungerman, D. M. (2014). The Effect of Education on Religion: Evidence from Compulsory Schooling Laws. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 104, 52-63.
15. Jacob, M. E. i Ganguli M. (2016). Chapter 1 – Epidemiology for the clinical neurologist. In *Handbook of Clinical Neurology*, eds. Aminoff, M. J., Boller, F. i Swaab D. F. Elsevier.
16. Miller, A. S. i Hoffmann J. P. (1995). Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34(1), 63-75.
17. Miller, A.S. i Stark, R. (2002). Gender and Religiousness: Can Socialization Explanations Be Saved?. *American Journal of Sociology*, 107(6), 1399-1423.
18. Norris, P. i Inglehart, R. (2004). *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Pew Research Center (2016). *The Gender Gap in Religion Around the World*.
20. Sacerdote, B. i Glaeser E. L. (2001). Education and Religion. *Journal of Human Capital*, 2(2), 188-215.
21. Schieman, S., Nguyen K. i Elliott D. (2003). Religiosity, Socioeconomic Status, and the Sense of Mastery. *Social Psychology Quarterly*, 66(3), 202-221.
22. Solt, F., Habel, P., Grant, J.T. (2011). Economic Inequality, Relative Power, and Religiosity. *Social Science Quarterly*, 92(2), 447.-465.
23. Stark, R. (2002). Physiology and Faith: Addressing the 'Universal' Gender Difference in Religious Commitment. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3), 492-507.
24. Stark, R. (1964). Class, Radicalism and Religious Involvement in Great Britain. *American Sociological Review*, 29(5), 698-706.

25. Stolzenberg, R.M., Blair-Loy, M. i Waite, L.J. (1995). Religious Participation in Early Adulthood: Age and Family Life Cycle Effects on Church Membership. *American Sociological Review*, 60(1), 84-103.
26. Suziedelis, A. i Potvin R. H. (1981). Sex Differences in Factors Affecting Religiousness among Catholic Adolescents. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20(1), 38-51.
27. Thompson, E. H. (1991). Beneath the Status Characteristic: Gender Variations in Religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(4), 381-394.
28. Bengston, V. L. et al. (2015). Does Religiousness Increase with Age? Age Changes and Generational Differences Over 35 Years. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 54(2), 363-379.
29. Vincent J. A. (1995). *Inequality and Old Age*. London: UCL Press.
30. White, L. K. (1990). Determinants of Divorce: A Review of Research in the Eighties. *Journal of Marriage and Family*, 52(4), 904-912.
31. Willmott, T. (2014). Throughout the generations: how age and religiosity may be changing our views on key social issues. *Senior Honors Projects*, 23. <http://collected.jcu.edu/honorspapers/23>, pristupljeno 4. rujna 2020.
32. Wilson, J. i Musick, M. (1996). Religion and Marital Dependency. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 35(1), 30-40.
33. Wilson, M. R. i Filsinger, E. E. (1986). Religiosity and Marital Adjustment: Multidimensional Interrelationships. *Journal of Marriage and Family*, 48(1), 147-151.